

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

*Гуманізація кримінальної відповідальності
та демократизація кримінального судочинства*

*Матеріали
Міжнародного науково-практичного симпозіуму
18–19 2016 р.*

м. Івано-Франківськ – 2016 р.

**ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА
ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

УДК 343.431 (001.8)

ББК 67.308.112я43

Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. – 414 с.

Humanization of Criminal Responsibility and Democratization of Criminal Justice: Collection of materials of the International Science and Research Symposium (Ivano-Frankivsk, November 18–19, 2016). – Ivano-Frankivsk: Printing and Publication Department of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, 2016. – 414 p.

Рекомендовано до друку Вченою радою Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького (протокол № 4 від 30 листопада 2016 р.)

В збірнику опубліковано матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (18–19 листопада 2016 року).

© Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького, 2016

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

3. Гуцуляк М. Я. Поняття, зміст та шляхи подолання злочинних проявів в діяльності ОВС / М. Я. Гуцуляк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2012. – № 4 (58). – С.305-312
4. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых сотрудниками милиции против жизни и здоровья: дисс. канд. юрид. наук / К.А.Прохоров. – М., 2004. – С. 28-42.

Письменський Євген Олександрович,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
м. Северодонецьк

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФОКУСІ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ

Гуманізація в сучасному світі має глобальний характер, знаходячи все більш широкі прояви для утвердження цінностей людяності. Йдеться серед іншого про культуру, освіту, політику, економіку та врешті-решт право.

В Україні людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Це добре відоме кожному юристові конституційне положення одержує свій розвиток та практичне втілення в нормах багатьох галузей права.

У кримінальному праві гуманізація насамперед передбачає поширення та утвердження принципу гуманізму, ядро якого складає забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини*.

На сьогодні принцип гуманізму в кримінальному праві не відображений у кримінальному законі, але є добре розробленим у теорії та усталеним у практиці. Незважаючи на відсутність чітко зафіксованих у КК України принципів кримінального права, суди часто спираються посилаються на них в обґрунтування ухвалюваних рішень. Не є винятком принцип гуманізму, до якого зазвичай суд звертається при вирішенні питання про визначення заходу кримінально-правового впливу[†].

Разом з тим, на думку ряду правників, принципи, які наразі не передбачені КК України, треба сформулювати і закріпити в ньому. Скажімо, таким чином розмірковує М.І. Хавронюк, підкреслюючи, що низка принципів давно визнана

* Принцип гуманізму в теорії кримінального права прийнято розглядати як такий, що має двосторонню спрямованість: щодо потерпілого від злочину, а також людей та суспільства загалом і стосовно особи, яка вчинила злочин [див., напр.: 1, с. 226; 2, с. 46; 3, с. 406].

[†] У мотивувальній частині судових рішень можна знайти такі поширені звороти, як-то: «застосовуючи принцип гуманізму», «враховуючи засади гуманізму», «обґрунтовується принципом гуманізму» тощо.

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

в доктрині та не заперечуються чинним законодавством (як приклад, принцип гуманізму реалізований у статтях 44 – 49, 74 – 87 КК України) [4, с. 54]*. У проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 3 червня 2015 року (розробленому за участі М.І. Хавронюка) його автори пропонують таким чином законодавчо відобразити принцип гуманізму: «Кримінальний кодекс України забезпечує охорону людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки як найвищої соціальної цінності; особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, суд призначає покарання, необхідне і достатнє для її виправлення і попередження нових кримінальних правопорушень; у випадках, передбачених цим Кодексом, допускається звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання чи його відбування, а також заміна покарання більш м'яким; покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до особи згідно з цим Кодексом, не можуть мати своїм змістом завдання фізичних страждань чи приниження людської гідності».

За задумом авторів зазначеного законопроекту, запровадження кримінальних проступків, що є основною метою зазначених змін до КК України, орієнтоване на подальшу гуманізацію кримінального законодавства. Як пише М.І. Хавронюк, це має відбутись за рахунок декриміналізації багатьох діянь, які наразі визнані злочинами. При цьому покарання за кримінальні проступки буде м'яким – штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадські чи виправні роботи, а у виняткових випадках – арешт на строк до трьох місяців. Передбачається так само скасувати судимість за проступки [6, с. 118 – 119]†.

На сьогодні, навіть без урахування пропонованих змін можна стверджувати, що КК України з моменту свого ухвалення увібрав одні з найкращих підходів щодо законодавчого втілення принципу гуманізму. Сказане стосується як норм про злочин, так і про кримінально-правові наслідки його вчинення.

Скажімо, положення КК України щодо визнання злочином лише діяння, яке прямо передбачене законом, обмежує сваволю у правозастосуванні, свідчить про демократизм і гуманізм кримінального права. Адже протягом століть діяло правило про те, що окрім діянь, прямо передбачених законом, злочинами визнавалися і інші діяння – які були схожі, у своїх основних рисах

* Про необхідність законодавчого закріплення принципу гуманізму пишуть й інші фахівці, акцентуючи при цьому увагу не лише на гуманному ставленні до винного, але й до потерпілого [як прикл., див.: 1, с. 227; 2, с. 47]. Водночас, як стверджує Л.Ю. Тимофеева, «саме по собі закріплення принципу гуманізму у кримінальному законодавстві не вирішує питань, пов'язаних із сутнісним змістом цього поняття» [5, с. 96].

† Слід зазначити, що цей законопроект позитивно сприймають не всі науковці, зокрема і в контексті досліджуваної проблематики. Так, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та Ю.А. Пономаренко навпаки називають його таким, що не відповідає принципу гуманізації кримінальної відповідальності [7, с. 62].

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

нагадували ті, які описані у статтях закону (тобто допускалося застосування закону за аналогією) [8, с. 108].

Не має сумнівів у тому, що найбільше характеризують стан сучасного кримінального законодавства в частині втілення принципу гуманізму норми КК України про заходи кримінально-правового впливу. Передусім ідеться про загальні та спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності; звільнення від покарання та його відбування; захист прав неповнолітніх, материнства, поваги до осіб похилого віку; відмова від смертної кари та запровадження нових покарань, альтернативних позбавленню волі; зменшення застосування найбільш суворих видів покарань та посилення ролі покарань майнового характеру тощо*.

З часу появи КК незалежної України вже минуло 15 років і можна констатувати, що за цей період законодавець частіше вдавався до змін та доповнень, які здебільшого спрямовувались на збільшення репресивної складової кримінального права, посилення відповідальності та криміналізацію нових діянь. Проте мала місце і зворотна тенденція, найбільш системним проявом якої стало ухвалення Закону України від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» та Закону України від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності». Щонайменше судячи з назв цих законів, основним лейтмотивом ухвалених змін була саме гуманізація, що серед іншого передбачало декриміналізацію злочинів, пом'якшення покарання, зменшення кількості покарань, пов'язаних з позбавленням волі. Правники дають різну оцінку зазначеним змінам до КК України (передусім Закону від 15 листопада 2011 р.), небезпідставно ставлячи під сумнів декларовану гуманістичну спрямованість [див., напр.: 3, с. 406 – 409].

Одним із найсвіжіших прикладів та найбільш обговорюваним кроком на шляху до утвердження принципу гуманізму в кримінальному законодавстві стало ухвалення Закону України від 26 листопада 2015 року «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання». Зазначений закон змінив правила зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання, а саме встановив, що строк попереднього ув'язнення зараховується судом з розрахунку один день за два дні позбавлення волі.

Новели цього закону безперечно «покрощують становище осіб, право на свободу та особисту недоторканність яких порушувалось ще до моменту

* За твердженням фахівців, на гуманізацію кримінального законодавства істотно вплинув новий КПК України. Так, у зв'язку з його прийняттям зросла кількість осіб, звільнених від кримінальної відповідальності, а установлена можливість домовленості між підозрюваним (обвинуваченим) і потерпілими стала поширеним альтернативним способом вирішення кримінально-правового конфлікту [6, с. 290 – 291].

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

засудження» [9], проти їхня неоднозначність вже викликала вкрай негативну реакцію з боку багатьох юристів. Як результат – реєстрація у 2016 році в парламенті шести альтернативних законопроектів, метою яких є або повернення до тієї редакції ч. 5 ст. 72 КК України, яка діяла до прийняття Закону від 26 листопада 2015 року, або внесення таких коректив, які б дозволяли лише окремим категоріям осіб зараховувати попереднє ув'язнення у строк покарання у виді позбавлення волі з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі.

У контексті викладеного варто зайвий раз нагадати, що забезпечення широкого спектру реалізації принципу гуманізму не повинне ставати причиною для порушення інших базових кримінально-правових принципів, зокрема справедливості. Має рацію О.О. Житний, який у цьому зв'язку зазначає, що зважаючи на те, що гуманізм є лише елементом у сукупності принципів кримінального права України, його реалізація жодним чином не повинна суперечити іншим керівним засадам кримінального права України [10, с. 23]. Порушене питання насправді має більш широкий аспект. Як приклад, варто згадати про деякі обставини, що виключають застосування певних видів покарання, які інколи призводять до повної безкарності осіб, до котрих є неможливим застосування жодного покарання з числа передбачених санкціями відповідних норм Особливої частини КК України [див., напр.: 11, с. 54].

Аналіз цьогорічної законотворчої активності у сфері кримінального права*, дозволяє стверджувати про наявність репресивної спрямованості в переважній більшості законодавчих ініціатив. Гуманізація кримінальної відповідальності не є трендом сьогодення. Так, законодавець зосереджує свої зусилля у напрямках: 1) криміналізації діянь (інколи помилкової), яка передбачає встановлення кримінальної відповідальності серед іншого за «умисний підпал сільськогосподарського угіддя, внаслідок якого можуть постраждати тварини», «виготовлення з метою розповсюдження матеріалів із закликами до жорстокого поводження з твариною, яка відноситься до хребетних, чи до спричинення такої тварині смерті, або розповсюдження таких матеріалів», «незаконний видобуток, незаконне використання або незаконні операції з бурштином», «наклеп», «образу», «провокацію злочину службовою особою правоохоронних органів», «підрив авторитету держави»), 2) посилення покарання за вчинення крадіжки, грабежу та розбою; незаконну порубку лісу, умисне пошкодження майна; декларування недостовірної інформації; порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами; незаконне заволодіння транспортним засобом та інших злочинів[†], 3) розширення кола злочинів, за

* Протягом січня – листопада 2016 року зареєстровано понад 30 законопроектів, які передбачають зміни та доповнення до КК України.

[†] Деякі пропозиції з криміналізації справді заслуговують на увагу, становлячи реакцію на появу нових типів суспільно небезпечної поведінки. Натомість в інших проектах законів ідеться не про встановлення кримінальної відповідальності, а скоріше про її диференціацію (зазвичай невдалу), оскільки деякі з діянь, які пропонується криміналізувати, уже мають визначені чинним КК України підстави для відповідальності.

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

вчинення яких не застосовують строки давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Не менш цікавим є обґрунтування доцільності внесення пропонованих змін до КК України, яке свідчить про глибину занурення їхніх авторів у підвалини кримінального права та розуміння важливості цих змін для людини, суспільства, держави. Наприклад, автор законопроекту про криміналізацію наклепу та образи пояснює її необхідність таким чином: «закріплення кримінальної відповідальності за вказані дії сприятиме підвищенню рівня культури спілкування в суспільстві». А ініціатор посилення відповідальності за декларування недостовірної інформації переконує, що «підвищення жорсткості покарання за надання недостовірних даних допоможе підвищити рівень відповідальності посадових осіб».

Лише три законопроекти протягом визначеного часу містили ідеї гуманістичної спрямованості (принаймні, якщо розглядати їх з позиції особи, яка вчинила злочин). Мова йде про: 1) запровадження спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які добровільно здали органам влади радіоактивні матеріали (відповідний проект Закону ухвалений 4 жовтня 2016 року), 2) зменшення розміру покарання в санкції ст. 220-2 КК України (у зв'язку з його невідповідністю максимальному строку покарання, визначеному у ст. 51 КК України – як реакція на раніше припущену помилку) та 3) розширення меж правомірної поведінки за необхідної оборони.

Отже, гуманізацію кримінальної відповідальності в напрямі поліпшення становища особи, яка вчинила злочин, складно назвати пріоритетною для вітчизняного законодавця; за незначними винятками вона не знаходилась на порядку денному у 2016 році. Щодо намагань посилити охорону потерпілої людини (як потенційної, так і реальної), то законотворча робота у цьому аспекті здійснюється більш потужно, але інколи відбувається з порушенням інших ключових принципів – справедливості, правової визначеності, верховенства права та інших.

Список використаних джерел

1. Книженко О.О. Процес гуманізації кримінальної відповідальності в Україні / О.О. Книженко // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 225 – 228) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08koovvu.pdf>
2. Грек Б.М. Гуманізація кримінальної відповідальності як напрям кримінально-правової політики в Україні / Б.М. Грек, Т.Б. Грек // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 45 – 48.
3. Попович В.М. Гуманізація кримінального законодавства України: проблеми, виклики та загрози / В.М. Попович, В.Б. Дацюк // Держава і право. – 2012. – № 56. – С. 405 – 410.
4. Хавронюк М.І. 10 років чинності КК України: час закріпити принципи / М.І. Хавронюк // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13 – 14 жовт. 2011 р. / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011 – С. 51 – 56.
5. Тимофеева Л.Ю. Відображення принципу гуманізму в кримінальному законі: порівняльно-правова характеристика / Л.Ю. Тимофеева // Науковий вісник

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

- Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 10-2, том № 2. – С. 94 – 97.
6. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посіб. / за ред. М.І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.
 7. Тацій В.Я. Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.А. Пономаренко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. – № 4 (83). – С. 54 – 66.
 8. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 711 с.
 9. Гладун О. Зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання. Новий порядок: проблеми правозастосування / О. Гладун // Юридичний вісник України. – 29 січня – 4 лютого 2016 р. – № 4.
 10. Житний О.О. Проблеми реалізації принципу гуманізму в деяких інститутах кримінального права / О.О. Житний // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2005. – № 29. – С. 19 – 24.
 11. Калмиков Д. Дивний гуманізм українського законодавця або Проблеми призначення кримінального покарання окремим категоріям винних / Д. Калмиков // Юридичний вісник України. – 20 - 26 серпня 2011 р. – № 33; 27 серпня – 2 вересня 2011 р. – № 34.

Політова Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України,
м. Кривий Ріг

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Правоохоронна політика держави – це один із напрямків соціальної політики, що спрямовує діяльність держави, її відповідних органів на профілактику злочинів та інших правопорушень, їх своєчасне відвернення та припинення, реалізацію відповідальності осіб, які скоїли злочини, виконання покарання щодо засуджених та досягнення його цілей. Політика держави у сфері правової охорони є багатоплановою, основним її елементом є кримінальна політика, яка являє собою заснований на об'єктивних законах розвитку суспільства напрямок діяльності державних і громадських органів із охорони інтересів народу від злочинних посягань, виконання заходів державного примусу до осіб, які їх вчинили, а також заходів із попередження злочинів.

Одним із загальних принципів притаманних кримінально-правовій політики є принцип гуманізму.

Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» гуманізм – це ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою